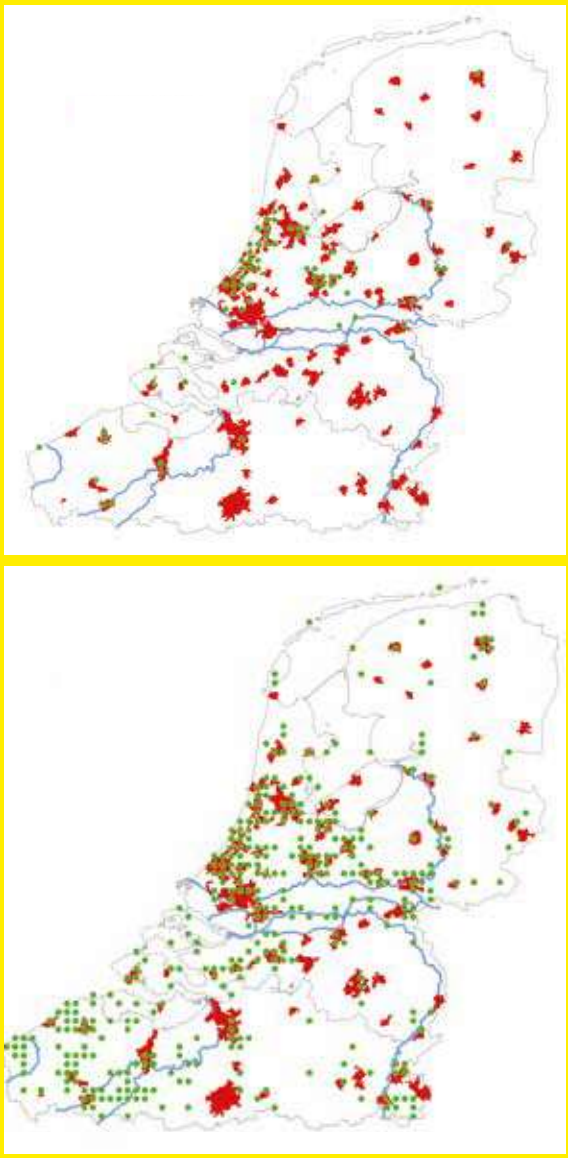
Stadsflora **trends**

De samenstelling van de stedelijke flora verandert in sneltreinvaart. Het komen en gaan van plantensoorten is niet nieuw, maar het tempo waarin dat plaatsvindt wel. Vooral nieuwkomers trekken de aandacht, de instroom is indrukwekkend; ze volgen elkaar steeds sneller op.

De nieuwelingen vestigen zich alom, tot in natuurgebieden toe. Het grootste aantal strijkt evenwel neer in open, snelopwarmende, dynamische biotopen. De duinen en het rivierengebied scoren hoog, maar de stad is de absolute koploper. Amsterdam toont de omvang van de toevloed. In de afgelopen tien jaar werden hier 65 nieuw inburgerende soorten ontdekt, waaronder Kransnemesia, Europese heliotroop en Koraalhelmkruid. De stadsflora van Amsterdam telt 1.425 soorten, waaronder vele tijdelijke verschijnselen, veelal vluchtige tuinplanten. De vaste kern is kleiner, circa 930; in 1994 waren dat er 800 en in 2004 850. De helft van de Amsterdamse flora is van vreemde origine, een percentage dat steeds verder toeneemt. Planten maken via verschillende wegen hun entree, met name

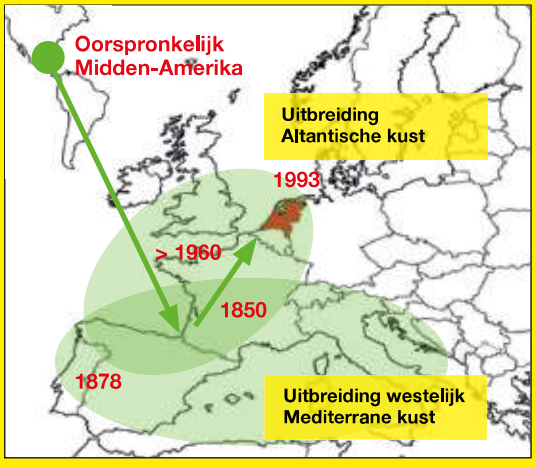

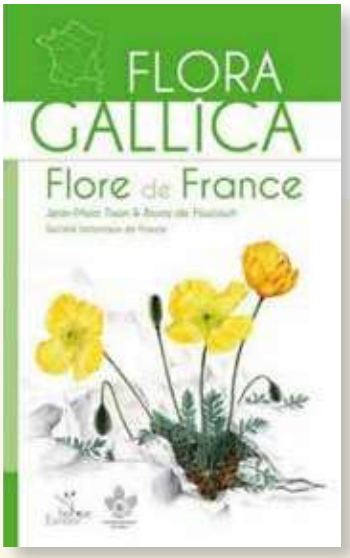
In groen het cumulatief voorkomen van Muurfijnstraal in Nederland en aangrenzend België tot 1990 (boven) en tot 2020 (onder). In rood de stedelijke gebieden.

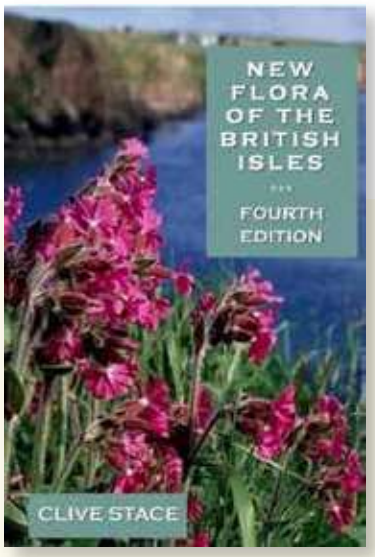
Muurfijnstraal op drift

Van oorsprong komt Muurfijnstraal (*Erigeron karvinskianus*) uit Midden-Amerika; ze beperkte zich tot Mexico en kleine delen van Guatemala en Panama. Muurfijnstraal werd als sierplant een mondiaal succes, daarna breidde de soort zich ook voortvarend via natuurlijke weg uit. In Europa veroverde ze de mediterraan-atlantische kusten. Ze raakte daarbij thuis in Frankrijk (rond 1850), daarna op de Britse kanaaleilanden (1860), vervolgens in Portugal (1878) en Italië (eind 19e eeuw) en zuidelijk Groot-Brittannië (doorbraak 1960). In 1993 arriveerde ze in de Lage Landen, allereerst in Amsterdam. Er zijn meer soorten die eenzelfde weg als Muurfijnstraal bewandelen. Ze maken evenzo – vanuit een ver, verwant gematigd klimaatsgebied – de oversteek naar het Europees mediterraan gebied, raken daar thuis en reizen daarvandaan door naar ons laagland.

door verwildering. De omvangrijke handel in plantensoorten draagt daar in hoge mate aan bij. Vanuit het hele aanbod gaat het om een beperkt aandeel verwilderingen, maar in absolute zin om een aanzienlijk aantal; sinds 2005 hebben circa 150 soorten de stap naar inburgering gezet. Het gros daarvan is tuinvlieder – ook wel garden-escape genoemd – inclusief sierheesters en uitheemse bomen. Land- en tuinbouwgewassen dragen in geringe mate bij. Aan dit menselijk handelen danken we 68 % van de soorten, daarnaast wordt een fors overig deel (24 %) onbewust als adventief binnengebracht. Slechts 8 % van de nieuwkomers is het resultaat van een geleidelijke, natuurlijke areaaluitbreiding, waaronder enkele stedelijke soorten, zoals Lancetvormige streepvaren.

Soorten verplaatsen zich meer dan ooit moeiteloos over grote afstanden, meer dan waar ze op grond van hun natuurlijke verspreidingsmogelijkheden toe in staat zijn. Voor tal van soorten opent dat nieuwe mogelijkheden, waarbij het veranderende klimaat de verhuizing in beweging zet of kan bespoedigen. Dat zorgt ervoor dat soorten die al langer werden aangevoerd en nooit wilden aarden, dat nu (overtuigend) wel doen. Een aantal plantenfamilies is extra succesvol, met name de Composietenfamilie. Daarin huizen sterk uitbreidende soorten, die bijna het jaar rond uitbundig bloeien en een hoge zaadproductie hebben, zoals Bezemkruiskruid en snel opkomende fijnstralen: Ruige, Hoge, Gevlamde en Muurfijnstraal.

Aardverschuiving, aard van verschuiving

Het verspreidingsgebied van veel soorten is met alle verhuizingen ingrijpend gewijzigd. Een deel is ver van huis geraakt, buiten de oorspronkelijke herkomstgebieden, met vestigingen op andere continenten. Sommige bereiken ons via de weg van de geleidelijkheid: een gestage verlegging van het areaal. Het gros verplaatst zich sprongsgewijs; een aantal maakt linea recta vanuit Amerika de oversteek, andere settelen eerst in mediterraan gebied en vervolgen daarvandaan hun weg naar onze omgeving.

Botanische warmtegolf

Vooral warmteminnaars zijn in opkomst, hun aandeel groeit. Mediterrane voorlopers als Klein glaskruid, Stijf hardgras en Schubvaren, die marginaal in onze steden voorkwamen, schuiven nu stevig op, met in het kielzog een nieuwe lichting mediterrane soorten en warmtesoorten van elders. Onder de nieuwkomers zitten vooral pioniers en ruigtekruiden, die graag verstoorde en met voedingsstoffen verrijkte plaatsen bewonen. In onze steden zijn dergelijke plekken ruim voorhanden. Onze eigen flora laat het daar grotendeels afweten en voor nieuwkomers ligt er letterlijk een terrein braak. Met de voortgaande verstedelijking is het volume van dit geschikte biotoop alleen maar toegenomen. Tegelijkertijd is het aanbod aan nieuwe soorten groter dan ooit met omstandigheden die voor deze soorten gunstiger zijn. Circa 80 procent van de nieuwkomers is te typeren als warmtesoort: voor hun ontwikkeling en zaadvorming is relatief veel warmte nodig. Daarnaast zijn er vorstgevoelige soorten, die bij stevige vrieskou in de warmere stad kunnen overleven.

Voortdurend verandering

In februari werd de 24e editie van de Heukels' Flora gepresenteerd; een dikkere, geheel geactualiseerde Flora met circa 500 extra soorten ten opzichte van de editie uit 2005. Hoe actueel ook, deze Heukels' ontbeert nu al weer soorten die tot onze flora zijn doorgedrongen. In de Stadsflora van de Lage Landen, die in mei verschijnt, staan 115 aanvullende stadsplanten waarvoor het succes is weggelegd. Het zijn prille, opkomende verschijningen zoals Smalle amarant, Vals streepzaad, Ranke leeuwenbek en Kleine klaverzuring. Het proces van instroom zet onverminderd door, met steeds weer nieuwe soorten. Welke precies laat zich moeilijk voorspellen. Wel is duidelijk dat de 'wind uit het zuiden waait'; de hoofdmoot komt uit mediterrane of daaraan verwante, 'zuidelijke' klimaten. Kandidaten te over. Waar onze naslagwerken tekort komen, kunnen aangrenzende Flora's helpen; die bezitten deels onze toekomstplanten. Goed bruikbaar zijn de New Flora of the British Isles (Stace, 2019) en Flora Gallica – Flore de France (Tison & Foucault, 2014).

Prille nieuwkomers
De komst van Ranke leeuwenbek (*Linaria simplex*) in het laagland kwam niet als een verrassing: deze opschuivende mediterrane soort was al op spoorwegterreinen in Noord-Frankrijk gesignaleerd. Van nature prefereert deze thermofiele soort open, droge tot stenige bodems.

Kleine klaverzuring (*Oxalis exilis*) spreidt zich kruipend uit over zonnige, maar ook meer beschaduwde plaveisels. Op haar prille ontdekkingslocaties in Noordwijk, Zandvoort en Maarssen toont ze zich weelderig. Deze soort, inheems in Nieuw-Zeeland en Australië, liet lang op zich wachten; Oxaliskenner Ivan Hoste: “Eindelijk... op de Britse eilanden is ze zo talrijk ingeburgerd, in schril contrast met België en Nederland.”

Tekstpassages uit Stadsflora van de Lage Landen.

Ranke leeuwenbek, nieuwkomer in de stad.

Metamorfose
Met de continue instroom heeft de stedelijke flora een ander aanzien gekregen. De veranderingen drukken ook een stevig stempel op de stedelijke plantengemeenschappen, die zich hervormen. Kransmuur dicteert naast Stijf straatliefdegras en Harig vingergras in toenemende mate het straatbeeld. Daarbij voegen zich Straatwolfsmelk, Straatwalstro, Kamilleknopje en Vlakbloempje als meest recente aanwinsten. Op beschaduwde, vochtige, stenige plekken – vaak steegjes en hofjes – is een eigentijds gezelschap ontstaan met Slaapkamergeluk, Schijnpapaver, Gele helmbloem, Muursla, Muurleeuwenbek, Purpervioltje en Mansbloed. Op periodiek natte plaveisels sluit Amerikaanse droogbloem zich aan bij Bleekgele droogbloem en Moerasdroogbloem. Langs zonnige, warme muurkanten bloeit een andersoortig nieuw plantencollectief op. Stokroos voert hierin de boventoon, samen met jonge stadsbewoners als Donzige klaproos, Walstroleeuwenbek, Stijf ijzerhard, Bossalie, Eendagsbloem en de straatklokjes Kruip- en Dalmatiëklokje. In randen, uit de loop eist Gehoornde klaverzuring de ruimte op, vergezeld door nieuwe grassen als Spaanse dravik, Klein fakkelgras, Kransgras en Rattenstaartgras.

De muurflora neemt een bijzondere positie in. Deze is fysiek aan stadsbiotopen gebonden, met name aan oude muren. Naast klassieke muurbiotopen (historische bouwwerken en grachtmuren), bieden tegenwoordig ook jongere muurtypen, in het bijzonder tuinmuren, een goed heenkomen. Het huidige klimaatregime in steden, met meer vocht en warmte, werkt profijtelijk. Steenbreekvaren, Tongvaren, Zwartsteel, Muurfijnstraal en Spoorbloem profiteren. Tegelijk doen Muurnavel en Lancetvormige streepvaren, met een aan de Lage Landen grenzend areaal, hun intrede. Ook mediterrane componenten integreren, waaronder Halsbloem, Aubrietia, Wijnruit, Rotsschildzaad en de meer exotische Varenhelmbloem.

Top 12 meest voorkomende stadsafhankelijke soorten in 2019

- Gehoornde klaverzuring;
- Draadereprijs
- Wit vetkruid
- Muurleeuwenbek
- Muurvaren
- Tongvaren
- Steenkruidkers
- Klein liefdegras
- Gele helmbloem
- Steenbreekvaren
- Kransmuur
- Klein glaskruid

Top 12 meest uitbreidende stadsplanten sinds 2005

- Hoge fijnstraal
- Kruipklokje
- Schijnpapaver
- Citroenmelisse
- Glanzige ooievaarsbek
- Vlinderstruik
- Hemelboom
- Muurfijnstraal
- Schijnaardbei
- Nieuw-Zeelandse veldkers
- Kransgras
- Zegekruid

Bron: Data gegenereerd met FLORON / Laurens Sparrius

Vanuit het enorme assortiment aan sierplanten dat in steden is aangeplant, maakt een deel de gang naar de straat. Ze raken daar thuis, handhaven zich en breiden zich zelfstandig uit. Daarmee voltrekt zich een merkwaardige metamorfose, waarbij sierplanten een prominent deel worden van de natuurlijke stadsflora, waaronder: Stokroos, Hoge anemoon, Vroege wolfsmelk en Witte trompet-tabak. Ook nieuwe trends in het openbaar groen hervormen de stadsflora. De aanplant van botanische sierplanten is een bron van nieuwe ontsnappingen als Stijf ijzerhard, Middelste netelaster en Fijn vedergras. Groendaken en Sedum-beplantingen leveren nieuw inburgerende vetkruiden op, waaronder Spaans vetkruid, met meekomende soorten als Kleine mantelanjer.

Ook anderszins belanden planten op straat. Met de import van olijfbomen en waaierpalmen, die steeds meer in het straatbeeld verschijnen, is een nieuwe toevoer ontstaan. De kuipbomen komen uit mediterrane landen, meestal Spanje en Italië. Met een flinke wortelkluit gaan de bomen in een ruime kuip op transport naar West-Europa. Daarmee wordt een stukje mediterraan biotoop in situ verplaatst, compleet met zuidelijke onkruiden, hun zaden en wortelde-len (knolletjes). Bij importeurs van olijfbomen en tuincentra kwamen er bij inventarisaties ruim 120 mediterrane onkruiden aan het licht. Een deel spreidt zich nu over onze straten uit; Straatwalstro, Frans walstro, Zuidelijke brandnetel, Stippelklaverzuring, recent ook Slipbladmelkdistel. Naast Zuid-Europese soorten komen er met de kuipen vertegenwoordigers uit andere continenten binnen, zoals Amerikaanse droogbloem, Gladde wolfsmelk, Geribde wolfsmelk, Nieuw-Zeelandse veldkers en Aziatische veldkers. Hun overtocht naar het Middellandse Zeegebied verliep succesvol, nu is ons noorden aan de beurt.

Tekst en foto's: Ton Denters

Stadsflora van de Lage Landen

De *Stadsflora van de Lage Landen* brengt de wilde planten van Nederlandse en Vlaamse steden in beeld. Dit naslagwerk is de opvolger van de veldgids Stadsplanten, die in 2004 uitkwam. De stedelijke soorten – in Stadsplanten 700, nu 800 – staan centraal, met hun eigenheid, betekenis, historie, trends en toekomst. Deze nieuwe gids geeft een verfrissende, eigentijdse kijk op de natuurlijke urbane plantengroei. De stad als natuurgebied, met de stadsflora in de rol van regisseur, metgezel en verhalenverteller; als meest nabije natuur en botanisch erfgoed. De studie naar stadskruiden startte al zo'n 500 jaar geleden. Nieuw is de stadsflora als groene bondgenoot, voor een klimaatbewuste en leefbare stad.

- Nieuwe, groene stedelijke basisgids
- Vernieuwend: flora van de toekomst, nieuwste data en floratrends
- Compleet en actueel: 800 stadsplanten en 80 recent ontdekte soorten
- Uitnodigend: stadswandelingen en kijktips in 26 Nederlandse en Vlaamse steden

Stadsflora van de Lage Landen, Ton Denters. ISBN 978 90 5956 973 7. 448 pagina's. Verschijnt 26 mei. Uitgeverij Fontaine. Bestellen via uw (online) boekhandel. Speciale actieprijs van 26 mei tot 16 juni € 27,50, daarna € 34,95.